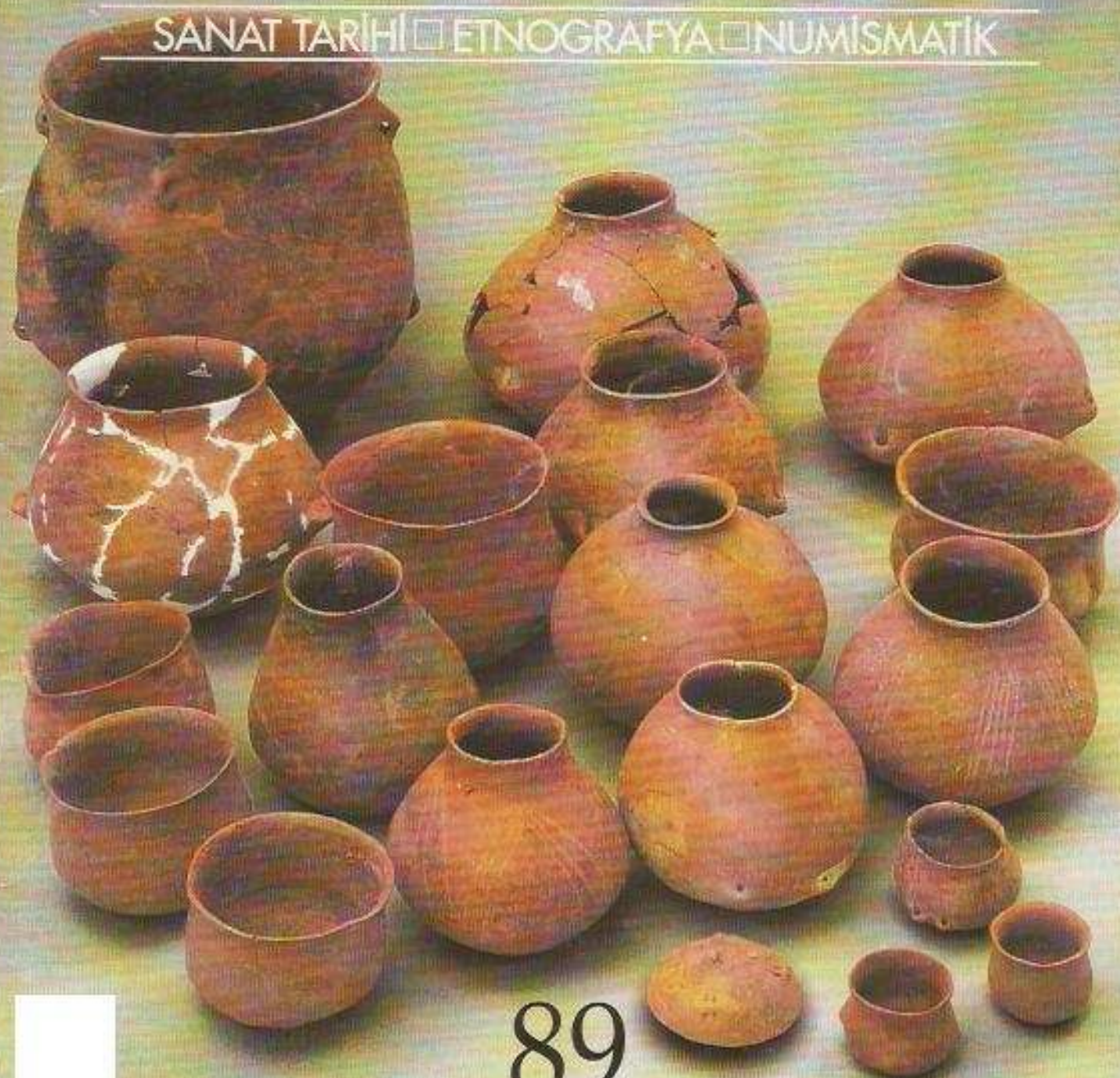

PREHİSTORYA □ ARKEOLOJİ □ ESKİÇAĞ TARİHİ

ARKEOLOJİ VE SANAT

SANAT TARİHİ □ ETNOGRAFYA □ NUMİSMATİK

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Yönetmeni
Nezih Bağdelen

İdari Yönetim
Bilge Bağdelen

Düzenleme
Fusun Uluölke

Onur Kurulu
Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal
Prof. Dr. Halet Çambel
Hoc. Dr. Dr. Çelik Gülersoy
Prof. Dr. Jale İnan
Prof. Dr. Doğan Kuban
Prof. Dr. Machteld J. Meilink

Danışma Kurulu
Prof. Dr. Nezahat Baydur
Prof. Dr. Oktay Belli
Prof. Dr. C. Greenwalt Jr.
Prof. Dr. Harald Hauptmann
Prof. Dr. Werner Jobst
Prof. Dr. Bülent İplikçioglu
Prof. Dr. Onder Küçükerman
Prof. Dr. Hasan Malay
Prof. Dr. Recep Meriç
Prof. Dr. Robert Oosterhout
Prof. Dr. Mehmet Özdoğan
Prof. Dr. Engin Özgen
Prof. Dr. Mirjo Salvini
Prof. Dr. Ümit Sendaroglu
Prof. Dr. Veli Sevinç
Prof. Dr. Celal Şengör
Prof. Dr. Uğur Tanyeli
Prof. Dr. Stefanos Yerasimos
Prof. Dr. Levent Zoroğlu
Doç. Dr. Vedat Çelgin
Doç. Dr. Oğuz Tekin

Redaksiyon Kurulu
Ali Akkaya
Chris Lightfoot
Aksel Tibet

İzmir Temsilcisi: Şükrü Tül
Basın Danışmanı: Engin Akyüz
Belgeleme: H. Semih Erlep
Dizgi: Arkeoloji ve Sanat Yayınları
Film ve Renk Ayrımı: Diacan
Baskı: Kanaat Matbaası

Kapak Fotoğrafı
Ilıpınar, basık gövdeli kaplar
J. Roodenberg

İdare Yeri ve Yazışma
Hayriye Cad. Çorlu Apt. 3/4
80060 Beyoğlu - İstanbul
Tel.: (0 212) 293 03 78 - 245 68 38
Fax: (0 212) 245 68 77

PREHISTORYA □ ARKEOLOJİ □ ESKİÇAĞ TARİHİ

ARKEOLOJİ VE SANAT

SANAT TARİHİ □ ETNOGRAFYA □ NUMİSMATİK

"Ancak memleketimizin hemen her tarafında emsalsiz defineler halinde yatmakta olan kadim medeniyet eserlerinin ilerde tarafımızdan meydana çıkarılarak ilmi bir surette muhafaza ve tasnifleri ve geçen devirlerin sürekli ilmalı yüzünden pek harap bir hale gelmiş olan abidelerin muhafazaları için müze müdürlüklerine ve hafriyat işlerinde kullanılmak üzere arkeoloji mütehassıslarına kat'î lüzum vardır."

Gazi Mustafa Kemal

İÇİNDEKİLER

- Perge - Tykhe Heykeli 2
Jale İnan
- Lydia'da Yerel Dinler ve Günah Çıkarma Yazıtları 8
Hasan Malay
- Doğu Marmara Bölgesi, Ilıpınar Kazıları 16
Jacob Roodenberg-Songül Alpaslan Roodenberg
- Anadolu'da Önemli Bir Ortaçağ Kenti/ An Early Mediaeval City in Central Anatolia: Amorium 22
Chris Lightfoot - Yalçın Menteş
- Tarihın İlginç Bir Tesadüfı/ A Strange Coincidence in History 32
Sencer Şahin
- Bulanık Leter (Elmakaya) Köyü Buluntuları 36
Adil Evren
- Arkeolojinin Bazı Sorunları ve Çözümü Konusunda Bir Model Olarak Şehir Arkeolojisi 41
Adnan Baysal
- Arkeoloji ve Yerel Yönetimler: Van-Hakkâri Valilikleri 45
Aynur Özfırat

*Yayınlanan yazılardaki bilimsel görüş ve düşünceler yazarına aittir.
Yazı ve her türlü görsel materyalin yayım hakkı saklıdır.*

Yıl: 21 Sayı: 89 Mart - Nisan 1999

ARKEOLOJİNİN BAZI SORUNLARI VE ÇÖZÜMÜ KONUSUNDA BİR MODEL OLARAK ŞEHİR ARKEOLOJİSİ

ADNAN BAYSAL

Yukarıdaki başlıktan da anlaşılacağı gibi burada arkeolojinin uzun süreden beri var olan sorunlarına değinerek, bu sorunlar doğrultusunda bir model olarak şehir arkeolojisinin ne türden çözümler getirebileceğini inceleyeceğiz.

Burada altını çizdiğimiz sorunlar uzun süreden beri bilinen ve üzerlerinde tartışılan sorunlardır (Akurgal 1987, Altun 1987, Asgari 1987, Başgelen 1987, Duru 1987, Gülersoy 1986 ve 1987, Özdoğan 1987 vd). Bu sorunlar yalnız Türkiye’de değil, aynı zamanda uluslararası platformda farklı açılardan ele alınarak çeşitli çevrelerce sık sık tartışılmakta ve üzerlerinde durulmaktadır (Butler 1995, Boylan 1995, Kaye&Main 1995, Prott 1995, Renfrew 1995). Model olarak ele alacağımız çözüm ise uzun zamandan bu yana Avrupa ülkelerinde gerçekleştirilen ve Türkiye’de de bilinen fakat bir türlü uygulamasına geçmek için uygun zeminin hazırlanamadığı *şehir arkeolojisi*dir.

Öncelikle aşağıda arkeolojinin uzun yıllardan bu yana içinde bulunduğu sorunların başlıcalarını özetledikten sonra şehir arkeolojisinin bu sorunlara ne türden çözümler getirebileceğine veya en azından nasıl katkıda bulunabileceğine bakacağız.

a) Arkeolojik Eser Tahripleri: Bu tahribatları çeşitli açılardan alt gruplara ayırarak incelemek mümkündür. Bilinçli bilinçsiz, kırsal alanlarda, şehirlerde, Doğa-insan eliyle... bunu çeşitli bakış açıları doğrultusunda incelemek ve bu listeyi uzatmak mümkündür. Tahriplerin nedenleri arasında tarla açmak, yol yapmak, toprak çekmek, hazine aramaktan, sosyolojik açıdan bakıldığında iç göçlere, ekonomik açıdan bakıldığında düşük milli gelir dağılımına kadar bir çok nedeni görmek mümkündür. Bu nedenler arasında özellikle kıyı kesimlerinde en moda olan ve “S” trilojisine

ve kapitale dayalı turizm anlayışından kaynaklanan “kıyı yağmacılığı”dır. Bugün neredeyse turistlerin eski eserleri görmeye gelebilecekleri dahi düşünülmemektedir. Yukarıda doğa-insan eliyle yapılan tahriplere değinirken şunu belirtmekte fayda vardır. Türkiye’de kültür varlıklarının doğal tahribatını (sel, deprem ve erozyon gibi) insan eliyle gerçekleştirilen tahriplerle kıyaslamak mümkün değildir, çünkü insan eliyle gerçekleştirilenler o kadar büyük ve hızlıdır ki doğa tahrip etmeye fırsat dahi bulamamaktadır. İnsan eliyle tahripler devam ettiği sürece de doğanın tahrip edebileceği bir şey kalmayacaktır.

b) Eser Kaçakçılığı: Arkeolojik açıdan bakıldığında geçmişin bir sömürüsü veya kapitalist düşüncenin usta bir manevrası olarak değerlendirebileceğimiz eski eser kaçakçılığı, maalesef, bir hayli yaygın olup ivedilikle çözüm bekleyen sorunlardan bir tanesidir. Kimlerin, nasıl, ne düzeyde ve hangi yönde bu eser kaçakçılığıyla uğraştığından çok, olayın gerçekleşmesindeki motivasyonu hızlandıran nedenlere baktığımızda bunun temelinde kapitalin ve estetik beğenin ve aşırı derecede “ben egosu”nun yattığını görmekteyiz. Eski eserlerin trafiğine baktığımızdaysa bunların genellikle yakın ve uzak doğu ülkelerinden batıya veya batılı ülkelere doğru yöneldiğini görürüz. Asgari (Asgari 1987) bunu arz talep meselesi olarak değerlendirmektedir. Doğal olarak bu arz talep ilişkisi kaçak kazıları ve eser kaçakçılığını hızlandırmaktadır. Eser kaçakçılığının çözümü konusunda bir çok görüş ortaya atılmış ve tartışılmıştır (Duru 1987, Tubb 1995, Saral 1987, Yardımcı 1987 ve Asgari 1987). Asgari, aynı zamanda eser kaçakçılığını kontekstual açıdan değerlendirmektedir (Asgari 1987). Arkeolojik eserlerin yorumu açısından bakıldığında gerçekten çok önemli olan bu kontekstual anlayışta kontekstin sınırlarının be-

lirlenmesi zorunluğu doğmaktadır çünkü her kontekst bir başka kontekst içinde öyle veya böyle yer alacaktır. Topraklarımızda gelişen uygarlıklara ait eserlerin başka ülkelerin malı haline gelmesine, milli koleksiyonlarımızdan ziyade yabancı müzelerde sergilenmesine üzülmekten çok kaçak kazılar yoluyla bu eserlerin kontekstlerini yitirmelerine üzülmemizi belirten bu görüşe ayrıca bilimsel kazılar aracılığı ile kontekstleri belirlenmiş olan eserleri bu pazara sunmak mı gerek sorusunu sormadan geçmek mümkün değildir. Bununla birlikte Asgari tarafından (Asgari 1987) arz talep ilişkisini önemli oranda daraltabilecek "loan system" önerilir. Arz talep ilişkisinin tamamen ortadan kaldırılabilmesi için ortaya atılan görüşlerden bazıları da eğitim ve bilinçlendirme (Duru 1987 ve Yardımcı 1987) konusu üzerindedir.

c) Eğitim ve Bilinçlendirme: Eğitim ve bilinçlendirme konusu hassasiyet taşıyan bir konu olup, bu konuda hangi kurumların, ne düzeyde etkili olabileceğinin öncelikle belirlenmesi; daha sonraki aşamada uygulamaya konulması ve pratiğe geçirilmesi gerekmektedir. İnsanlara arkeolojinin ne olduğu tam olarak aktarılmadan bir suni arkeoloji sevgisi vermek ancak sırığa yoluyla olacağından bu konuda eğitimcilere büyük iş düşmektedir. Bugün Avrupa müzelerinde öğrenciler için ayrılmış bölümler olup haftanın en az bir günü müzeler eğitim ve öğretimin gerçekleştiği mekânlar halindedir. Olaya bu açıdan yaklaşıldığında eğitim ve bilinçlendirme yoluna gidildiğinde uzun zaman alacağı doğrudur (Duru 1987) fakat bu tür çalışmalara başlamak süreyi mutlaka kısaltacak ve temelleri sağlam bir gelecek hazırlayacaktır. Günümüzde bu noktanın ele alınması müzelerimize bırakılmış (Yardımcı 1987) olmasına rağmen bunun özellikle eleman sıkıntısı çeken (Başgelen 1987) müzelerle sınırlandırılmaması ve özellikle basın ve yayın kurumlarının da (Çambel 1987) bu konuya ciddi olarak eğilmeleri gerekmektedir.

d) Belgeleme ve Yetişmiş Eleman Sorunu: Üniversitelerden mezun olan bir çok öğrencinin konularından farklı alanlarda çalıştığını görmekteyiz. Arkeoloji mezunlarının da durumu bu sınıfa girer. Bununla birlikte her mezun olanın kendi konusu ile ilgili alanda çalışmasını beklemek iyimserlik olduğundan arkeoloji ile ilgili kuruluşların eleman almaması da (Başgelen 1987: 69) ilginç noktalardan biridir. Bunun doğal sonucu

olarak özellikle müzelerde işlerin yavaşlığı, düzensizliği (Gülersoy 1987) ve hatta tescil ve kayıt işlemlerinin yabancı firmalara yaptırılması (Gülersoy 1986) kaçınılmaz olacaktır.

e) Finans Sorunu: Günümüzde yapılan arkeolojik çalışma ve araştırmaların büyük bir oranda finans sorunu ile karşılaştıkları net bir şekilde ortadadır. Finans sorunu çalışmaların nitelik ve niceliğindeki grafikte düşmeye yol açmaktadır. Günümüzde bilgisayarların kazma ve kürek kadar gerekli bir kazı aleti olduğunu tartışmanın gereksizliği yanında bir çok kazı projesinin kazma kürek almaya dahi bütçesi yoktur (Yarımburğaz, Toptepe vb. gibi öğrenci kazıları örneği, Özdoğan 1986).

f) Yayın Sorunu: Bu konuyu ele alırken sorun olarak yayınların içeriği, kalitesi, kapak veya baskı kaliteleri veya boyutları bu konunun öznesi olmayıp bakış açımızı daha çok bunların yayını, dağıtımı, azlığı ve düzensizliklerinin üzerinde yoğunlaştırabiliriz. Türkiye'de bugün arkeoloji ile ilgili yayın yapan kurum, kişi ve kuruluşların sayısı bir elin parmaklarından fazla değildir. Bir çok yayınevinin arkeoloji dışındaki yayınlara, özellikle popülaritesi olan konulara yönelmelerinin nedeni az okunan bir ortamda ayakta kalabilmek çabalarının altında yatıyor olabilir. Üniversite bünyeleri içinde yine bir çok araştırmanın da yayınlanmadan kalması üzücüdür. Konuya bu açıdan bakıldığında ümitli bir yaklaşım (Esemeli 1987) biraz düşündürücüdür ve arkeoloji yayıncılığını bu bağlamda Amerika ve Avrupa ülkeleriyle karşılaştırmak da anlamsız olacaktır.

Buraya kadar arkeolojinin içinde bulunduğu sorunları genel bir çerçeve içinde ele almaya çalıştık ve görüldüğü gibi bir hayli büyük sorunlarla yüklü arkeolojinin hâlâ ayakta durmasını hayranlıkla karşılamamak mümkün değildir.

Yukarıda altını çizdiğimiz bu sorunları hedef alarak burada bu sorunlara şehir arkeolojisinin ne gibi çözümler önerebileceğine bu konular ışığında bakmak mümkündür. Bu konudaki çözümlemelere geçmeden evvel öncelikle şehir arkeolojisinin ne olduğu, nasıl işlediği ve neyi hedeflediği kısaca özetlenebilir. Avrupa ülkelerinde uzun yıllardan bu yana uygulanmakta olan şehir arkeolojisinin (Hunter & Ralston 1993: 31) çalışma mekanizmaları iyi bilinmesine karşın (Özdoğan 1987) yukarıda değindiğimiz gibi yurdumuzda bir türlü işlerlik kazanamamış ve uygulamalarına hazır

bir zemin olmaması dolayısıyla başlanamamıştır. Şehir arkeolojisi herşeyden önce metod ve prensip olarak bilinen arkeolojik yöntemlerle hemen hemen aynı yolu izlemekte olup uygulama alanı olarak özellikle şehirleri ve şehirleşmekte olan yani yapılaşma alan ve bölgelerini hedeflemektedir. Bundan dolayı da şehir arkeolojisini bir anlamda kurtarma kazıları veya çalışmaları olarak da adlandırmak sanırım yanlış olmaz. Kısaca şehrin veya yapılaşma eyleminin şehrin yaşam düzenini veya tabanını deleyecek olan çalışmalarla (yol yapımı, su, elektrik, telefon, havagazi, yeni imar ve istisnaların gerçekleştirildiği) yer üstü olarak nitelenebileceğimiz arkeolojik, tarihi, sanat tarihi, etnolojik ve folklorik değerleri olan tüm yapı ve eserlerin yıkımını hedefleyen çalışmalar şehir arkeolojisini yakından ilgilendirmekte ve çalışma konusu içine girmektedir. Şehir arkeolojisi bu bağlamda bu tür aktivitelere bağlı olarak tescil, kayıt, belgeleme ve kazı işlemlerini yürütmekle yükümlüdür. Diğer bilim dallarıyla da yakın bir işbirliği içinde olan şehir arkeolojisinin:

- a) Yerel yönetimlerin bünyesi içinde ama ayrı bir kurum olarak,
- b) Üniversitelerin bünyesinde ve yine ayrı bir yapılaşma olarak,
- c) Müzelere bağlı kuruluşlar olarak veya,
- d) Özel arkeoloji birimleri olarak uygulama alanı bulması mümkündür.

İngiltere'de 1970'lerden bu yana uygulamada olan şehir arkeolojisinin gelişimi şehir veya lokal müzeler bünyesi içinde oluşturulmuş "Eser ve Anıt Belgeleme" bölümlerinin yaygınlaşmasıyla başlar. Bu bölümlerde merkezi otoritesinin istenci doğrultusunda oluşturulmuştur (Hunter & Ralston 1993: 33). Bundaki amaçlardan bir tanesi, ülke çapında, bölgesel ve yöresel arkeolojik ve tarihi eserlerin belirlenmesi ve belgelenmesini hedeflemekteydi. Bunun içinde merkezi sistem ve yerel yönetimler belirli bir bütçe belirledi.

Yurdumuzda da böyle benzeri bir yapılaşmanın hazırlanması, müzeler bünyesi içinde oluşturulacak olan Eser ve Anıt Belgeleme bölümlerinin açılması şehir arkeolojisinin oluşmasında gerekli olan zeminlerden bir tanesi ve en önemlisi olacaktır. Böyle bir zemine oturacak olan şehir arkeolojisinin yukarıda altını çizdiğimiz arkeolojinin büyük sorunlarına nasıl ve ne ölçüde çözüm getireceğine ise bu sorunların ışığında bakmak müm-

kündür. Arkeolojik tahripleri ele alırken bunların genellikle insan elinden çıktığını ve yapılaşma merkezli olduğunun üstünde durduk. Bu durumda şehir arkeolojisi yukarıda belirttiğimiz gibi çalışma konusu açısından bu alanı hedeflemektedir. Gerçekleşecek olan tüm yapılaşma işlemlerinden önce bölge veya alanın, kazı veya yüzey araştırmaları ile arkeolojik açıdan değer ve tesbiti yapılarak Eser ve Anıt Belgeleme yoluna gidilebilir. Bu anlamda hiç değilse arkada herhangi bir iz kalmadan yitirilen arkeolojik ve tarihi kaynaklarımızın sağlıklı bir dokümantasyonuna başlanabilir. Bu işlem bölgesel tarih ve arkeolojinin belgelenmiş kaynaklarının sayısını arttırırken aynı zamanda buralarda yer alan tarih ve arkeolojinin de daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu açıdan bakıldığında hiç bir iz bırakmadan kar gibi eriyen arkeolojik ve tarihi zenginliklerimizin hiç değilse belgelenme şansı olacaktır.

İkinci sorun olarak belirlediğimiz eser kaçakçılığı açısından da şehir arkeolojisi anlayışında yapılacak olan bu tür kazı ve yüzey araştırmalarının sayısı arttırıldıkça izinsiz kazı çalışmalarının oranının azalacağı kesindir. Bununla birlikte müzelere kazandırılacak olan eser sayısında da artış olacağı gibi aynı zamanda bu eserlerin kontektleri de belirlenmiş olacak ve daha sonraki evrelerde ilintili eserlerin herhangi bir yolla yurt dışına izinsiz olarak çıkarıldığında kanuni yollardan ve arkeolojik belgeleme açısından bunların takibi kolaylaşacaktır. Üçüncü sorun olarak altını çizdiğimiz eğitim ve bilinçlendirme konusu açısından şehir arkeolojisinin önerdikleri ise kısaca şöyle özetlenebilir. Öncelikle şehir arkeolojisini gerçekleştiren birimlerin aktif olarak bir koordinasyon aracı geliştirmesi gerekecektir. Bunun için de bölgelerinde bir "Gönüllü Arkeoloji Toplulukları" (Archaeology Societies) oluşturmaları en kolay yöntemlerden biri olacaktır. Bu topluluklara veya ilgililenenlere yapılan çalışmalara dair bilgi ve konferanslar verilmesi, paneller hazırlanması kitlelerin arkeolojiye yaklaşmasını ve anlamalarını sağlarken aynı zamanda onların bu yolla eğitimi de gerçekleşmiş olacaktır.

Olayı belgeleme veya yetmişmiş eleman sorunu açısından ele aldığımızdaysa, bir çok yetmişmiş elemanın bu türden bir arkeoloji yaparak arkeoloji içinde kalmaları sağlanırken belgeleme işleminde huz kazandırılmış olacak (sadece müzelerde değil) ve aynı zamanda bir anlamda bir çok arkeoloğun da bu biliminde aktif olarak yer almalarını

sağlayacaktır. Bu bir anlamda arkeoloji biliminin popüleritesini artırırken aynı zamanda arkeologların arkeoloji içinde iş bulma şanslarını da arttıracaktır.

Finans sorunu açısından bakıldığında şehir arkeolojisine dış ülkelere getirilmiş olan çözümlerden bir tanesi yerel yönetimlerin bütçe ayırmasıdır. Bunun dışında diğer bir çözüm de yukarıda belirttiğimiz gibi imar, istilak vb. çalışmaları gerçekleştirecek olan kurum, kuruluş veya müteahhit firmalar bu olayın gerçekleştirilmesi için bütçe ayırmaları zorunluluğudur. Böylelikle arkeolojik belgeleme gerçekleşirken finans sorununa çözüm bulunmuş olacak ve aynı zamanda da kaçak ve çarpık yapılaşmanın hızında da düşüş görülecektir.

Son olarak yayın sorununa baktığımızda ise şehir arkeolojisi yapan birimler çalışmalarının bir raporlarını hazırlama durumunda olduklarından ve raporun bir kopyasını kendileri, bir kopyasını müzeler ve bir kopyasını da kitaplıklar için hazırlayabilirler. Bunun dışında müteahhit firmadan raporun basılması ve dağıtımı için ayrıca belirli bir bütçenin ayrılması istenebilir. Buraya kadar ele almış olduğumuz sorunlara şehir arkeolojisinin getirebileceği çözümlere kısaca değinmeye çalıştık.

Avrupa ülkelerinde uygulamasına uzun yıllar önce geçilmiş olan şehir arkeolojisinin yurdumuzda da işlerlik kazanması için yaratılacak böyle bir zeminin veya oluşturulacak yeni bir yapılaşmanın arkeolojimizin, arkeolojik ve tarihi eserlerimizin yeni nesillere ulaştırılmasında bir ölçüde can yeleği vazifesi göreceği açıktır.

BİBLİYOGRAFYA

- Akurgal, E.,
1987 "Eski Eserlerimiz ve Dış Politikamız", *Hürriyet Gösteri*, sayı 78, s. 75.
- Altun, A.,
1987 "Türk İslam Kazıları" *Hürriyet Gösteri*, sayı 78, s. 92-93.
- Asgari, N.,
1987 "Geçmişimizin Sömürüsü Eski Eser Kaçakçılığı" *Hürriyet Gösteri*, sayı 78, s. 72.
- Bağdelen, N.,
1987 "Toprağın Altındaki Geçmiş ve Biz" *Hürriyet Gösteri*, sayı 78, s. 68-70.

- Boylan, P. J.,
1995 "Illicit trafficking in Antiquities and Museum Ethics" in *Antiquities, Trade or Betrayed* K.W. Tubb (ed), Archetype Publication, Londra, s. 94-104.
- Butler, J.,
1995 "The Arts and Antiques Squad" in *Antiquities, Trade or Betrayed* K. W. Tubb (ed), Archetype Publication, London, s. 226-228.
- Çambel, H.,
1987 "Uygurluklar Beşiğinden Mezarlığına" *Hürriyet Gösteri*, sayı 78, s. 77-78.
- Duru, R.,
1987 "Sorunlar ve Öneriler" *Hürriyet Gösteri*, sayı 78, s. 83-84.
- Esemenli, D.,
1987 "Arkeoloji Yayıncılığı" *Hürriyet Gösteri*, sayı 78, s. 98.
- Gülersoy, Ç.,
1986 "Saray Deposunda Satış Firması" *Arkeoloji ve Sanat*, sayı 32/33, s. 3.
- 1987 "Müzelerimiz ve Envanter Sorunları" *Hürriyet Gösteri*, sayı 78, s. 76.
- Hunter J. & Ralston, I.,
1993 "The Structure of British Archaeology" in *Archaeological Resource Management in UK*, John Hunter & Ian Ralston (ed), Alan Sutton Pub. Bath.
- Kaye, L. & Main, C.,
1995 "The Saga of the Lydian Hoard Antiquities: from Uşak to New York and back and some related observations on the law of cultural repatriation" in *Antiquities, Trade or Betrayed* (ed) K. W. Tubb, Archetype Pub., London, s. 150-162.
- Özdoğan, M.,
1986 "Yarımburgaz Mağarası, 1986 Yılı Çalışmalarının İlk Sonuçları ve Bazı Gözlemler" *Arkeoloji ve Sanat*, sayı 32/33, s. 4-17.
- 1987 "Tahribat ve Öneriler" *Hürriyet Gösteri*, sayı 78, s. 78-79.
- Prott, L.,
1995 "National and International Laws on the Protection of Cultural Heritage" in *Antiquities, Trade or Betrayed*, K.W. Tubb (ed), Archetype Pub., London, s. 57-72.
- Renfrew, C.,
1995 "Introduction" in *Antiquities, Trade or Betrayed* (ed) K.W. Tubb, Archetype Pub., London, s. xvii-xxi.
- Saral, C.,
1987 "Kaçakçılık ve Kültür Varlıkları" *Hürriyet Gösteri*, sayı 78, s. 74.
- Yardımcı, N.,
1987 "Arkeolojide Devlet Ne Yapıyor?" *Hürriyet Gösteri*, sayı 78, s. 96.